

SZTUKA ULICY

RIO DE JANEIRO I ŁÓDŹ

Wystawa pn. „Sztuka ulicy: Rio de Janeiro i Łódź” dotyczy sztuki i dwóch miast położonych w Brazylii i w Polsce, która daje im poprzez działalność poetów, malarzy czy scenarzystów metaforę współczesnego życia, świata i pamięci. Jak pisze Ewa Rewers, w społeczeństwach postindustrialnych doświadczenie estetyczne jest wpisane w życie codzienne, „nawiązuje się nowa zależność, która bardziej przypomina dwustronną translację: tego co miejskie, na to, co estetyczne, i tego, co estetyczne, na to, co miejskie – niż strategie reprezentacji” *.

Celem wystawy jest pokazanie przykładów sztuki ulicy z Rio de Janeiro i z Łodzi. Jest to zestawienie inicjatyw podkreślających charakter tych miast, jak i łączących je ze sobą – chociażby poprzez zapraszanie brazylijskich artystów do tworzenia murali w Łodzi. Wystawa przedstawia street art, czyli sztukę ulicy jako element konstruowania wizerunku miast, rewitalizacji ** jego części, czyli faweli w Rio de Janeiro czy dzielnic dawnych fabryk lub bloków mieszkalnych wybudowanych w okresie PRL-u w Łodzi.

Tytułem wstępu warto także podkreślić, że nie ma jednej definicji street artu, czyli sztuki ulicy. To, czy dana praca zostanie uznana za przykład street artu decydują nie tylko treść i miejsce wykonania, ale także intencje twórcy, jakość wykonania, czy też status prawny inicjatywy. Na określenie sztuki w mieście funkcjonują jeszcze takie terminy jak „guerilla art”, „miejskie interwencje”, „postgraffiti”, „urban logos” czy „urban art” ***.

Urban art można obecnie oglądać nie tylko w przestrzeni miast takich jak Rio de Janeiro czy Łódź, ale także w Internecie. Służy on nie tylko do archiwizacji tych prac, ale także pozwala je promować. Warto wspomnieć o projekcie Street Art Project korporacji Google, w którym można znaleźć zdjęcia murali i graffiti z całego świata, w tym także z Rio de Janeiro i z Łodzi.

* Ewa Rewers, „Miasto w sztuce – Sztuka miasta”, Kraków 2010, s. 10.

** Rewitalizacja to odbudowa zniszczonych budynków lub dzielnic miasta, źródło: <https://sjp.pwn.pl/sjp/rewitalizacja;2574202.html>

*** Agnieszka Gralińska-Taborek, Wioletta Kazimierska-Jerzyk, „Doświadczenie sztuki w przestrzeni miejskiej”, Łódź 2014, s. 11.

Rio de Janeiro jest drugim co do wielkości miastem Brazylii, niegdyś jej stolicą, liczącym obecnie dwanaście milionów mieszkańców. Jest położone w południowej części kraju, nad Oceanem Atlantyckim. Z uwagi na to, że w mieście znajdują się duże zakłady przemysłu odzieżowego, włókienniczego czy spożywczego, przyciąga ono wielu migrantów z innych regionów kraju, którzy osiedlają się w powstających dookoła rozrastającego się miasta fawelach. Obecnie w Rio de Janeiro prężnie rozwija się turystyka, szczególnie w okresie hucznie obchodzonego karnawału czy wydarzeń sportowych o zasięgu międzynarodowym.

Łódź to trzecie co do wielkości, przemysłowe polskie miasto, liczące obecnie niespełna siedemset tysięcy mieszkańców. Jest położone w samym centrum kraju. Było niegdyś ośrodkiem przemysłu włókienniczego, a obecnie przestrzeń niedziałających już zakładów przemysłowych, jak i zakładanych osiedli robotniczych jest rewitalizowana, a Łódź chce być miastem otwartym na działania artystyczne.

Mural przedstawiający wybitnego pianistę Artura Rubinsteina (ul. Henryka Sienkiewicza 18, naprzeciwko gmachu Filharmonii Łódzkiej) został namalowany w 2014 roku przez jednego z najbardziej znanych na świecie artystów street artu, Brazylijczyka – Eduardo Kobrę. Choć władze Łodzi rzadko wykorzystują osobę słynnego muzyka w kształtowaniu tożsamości miasta, to sam Rubinstein był z nim silnie związany, mawiał że „Łódź jest miastem, które zawsze kosztuje mnie, w sensie artystycznym, chyba najwięcej wysiłku. Tu się urodziłem, tu są moi ludzie. Dlatego też chyba w Łodzi mam największą treść, czuję na sobie odpowiedzialność i pragnę nie zawieść oczekiwań publiczności” (źródło: „Artur Rubinstein. Chłopiec, który nie mówił, a śpiewał”, Gazeta Wyborcza, 3 lutego 2017).

Na zdjęciu: mural przedstawiający Artura Rubinsteina autorstwa brazylijskiego artysty Eduardo Kobry, źródło: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Arthur_Rubinstein_mural,_Łódź_Sienkiewicza_%26_Traugutta_Streets.jpg

Mural „Wszyscy Jesteśmy Jednością” został namalowany przez jednego z najwybitniejszych brazylijskich artystów – Eduardo Kobrę na okoliczność igrzysk olimpijskich organizowanych w Rio de Janeiro w 2016 roku. Przez dwa miesiące Eduardo Kobra ze swoim zespołem na powierzchni 3000m² malował wzdłuż bulwaru olimpijskiego mural przedstawiający wizerunki przedstawicieli ludności tubylczych zamieszkujących różne części globu – jest to paralela do pięciu kót na fladze olimpijskiej. Są to takie grupy jak: Huli (Oceania), Mursi (Afryka), Karenowie (Azja), Saamowie (Europa), a także Tapajó (Ameryka Południowa). Mural został uznany za największy na świecie i wpisany do Księgi rekordów Guinnessa (źródło: <http://www.eduardokobra.com/etnias/#>).

Na zdjęciu: mural na okoliczność Olimpiady w Rio de Janeiro w 2016 roku brazylijskiego artysty Eduardo Kobry, źródło: zdjęcie autorstwa Edgar V., link: https://www.flickr.com/photos/edgard_v/48704206872

Mural z chłopcem w stroju sportowym i piłką w kształcie trupiej czaszki pojawił się w sieci niedługo przed Mistrzostwami Świata w piłce nożnej w 2014 roku w Brazylii i od razu wzbudził sensację. Jest to jedno z wielu malowideł ilustrujących sprzeciw wobec inwestowania przez władze kraju w infrastrukturę związaną z organizacją igrzysk sportowych, zamiast w poprawę warunków i jakości życia, szczególnie osób najuboższych. Akcja malowania murali i graffiti w różnych miastach Brazylii przybrała nazwę „Movimento de Decoração Anti-Copa” czyli „Ruch dekoracji ulic w proteście przeciwko organizacji Mistrzostw Świata w piłce nożnej”, a jego zasięg był tak duży, że szybko zyskał rozgłos w skali międzynarodowej (źródło: <https://theconversation.com/indignacao-brazilian-street-art-in-its-historical-context-27926>, <https://www.pauloito.com.br/>).

Na zdjęciu: mural na okoliczność protestu przeciwko organizacji Mistrzostw Świata w piłce nożnej w Rio de Janeiro w 2014 roku, źródło: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Fome_de_bola_01.jpg

Trójwymiarowy mural na bloku mieszkalnym (ul. Pomorska 93) został namalowany przez włoskiego artystę Awera zgodnie z życzeniem mieszkańców tego budynku – wyszli oni z inicjatywą kształtowania przestrzeni, w której żyją. Podczas uroczystości prezentacji muralu w lipcu 2018 roku prezydent miasta Hanna Zdanowska wyraziła następujące przekonanie: „Łódź powinna być obywatelska i bardzo bym chciała, aby o tym, w jakim otoczeniu będziemy żyli, decydowali mieszkańcy” (źródło: <https://uml.lodz.pl/aktualnosci/arttykul/festiwal-urban-forms-2018-w-lodzi-powstal-pierwszy-w-polsce-trojwymiarowy-mural-id22075/2018/7/27/>). Ponadto mieszkańcy mogli podziwiać pracę przez specjalne okulary polaryzacyjne ChromaDepth, dające efekt uwypuklenia przestrzennego wybranych barw muralu.

Na zdjęciu: trójwymiarowy mural włoskiego artysty Awera, źródło: zdjęcie autorstwa Piotra Chmielewskiego

„Wierszu mój, dziwne twoje dzieje...
Bo pomyśl: Rio de Janeiro
Było tych kwiatów oranżerią
A tam (-pamiętasz orchideje
Flor de Ipê, Jasmin do Cabo,
Maracujá i Flamboyanty,
Sześciopiętrowe drzew giganty,
Kwiatami obsypane krwawo?)
[...] I nagle – jakbym wonne żniwo
Garściami z miodnej łąki zgarniał
Z Copacabany, z Ipanemy,
Z Tijuca, z Botafogo, z Leme
Wybuchła polskich słów kwaciarnia.
(...)
O, Rio nocy nieruchomych,
I brasków z rozpalonej miedzi,
Przezłacającej się w spiekotę!
Kto Cię wymyślił? Kto wybredził?
Chyba ocean swym bełkotem
Wmówił Cię brzegom łatwowiernym
I wrzeźbił w ziemię cud bezmierny...
A inni mówią – i uwierzę –
Że to Stworzyciel na spacerze
Pijanym krokiem cię wytańczył
Gubiąc po drodze palmy, skały,
Murzynów, kwiaty i upały...
Błogostawiona eskapado!
Dziękuję. Muito obrigado
Za Rio i za wiersz wygnaćcy [...]”

Wielkoformatowy mural będący ilustracją do wiersza Juliana Tuwima „W aeroplanie” (al. Politechniki 16) został namalowany przez łódzką grupę EtamCrew z okazji roku Juliana Tuwima obchodzonego w 2013 roku. Bohaterką ilustracji jest babcia, która goniąc uciekającą kurę, nieopatrznie uruchamia samolot. Julian Tuwim był jednym z najbardziej znanych twórców urodzonych w Łodzi (jego data urodzenia to 13 września 1894 roku). Drugą wojnę światową spędził na emigracji, a na początku lat czterdziestych XX wieku odwiedził Brazylię. Szczególnie zachwyciło go Rio de Janeiro, a swój niedługi pobyt w tym mieście opisał we fragmencie poematu „Kwiaty Polskie” (źródło: <https://culture.pl/pl/artykul/slady-polskie-w-kulturze-brazylijskiej>).

Na zdjęciu: mural do jednego z wierszy Juliana Tuwima autorstwa łódzkich artystów Etam Crew, źródło: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Mural_of_EtamCru_\(Poland\),_Łódź_16_Politechniki_Avenue.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Mural_of_EtamCru_(Poland),_Łódź_16_Politechniki_Avenue.jpg)

Mural przedstawiający tramwaj jadący przez dzielnicę Santa Teresa został namalowany w związku z uroczystym odnowieniem i oddaniem do użytkowania, jednej z najstarszych na świecie, linii tramwajowych. Santa Teresa to dzielnica ulokowana na wzgórzu o tej samej nazwie, w której niegdyś mieszkali pierwsi europejscy osadnicy, a obecnie przyciąga przedstawicieli klasy średniej, w tym także twórców i artystów. Otwarta w 1877 roku, a zelektryfikowana w 1896 roku jest najstarszą linią tramwajową w mieście. W latach 50. i 60. zamknięto wiele linii tramwajowych w Brazylii i na świecie, do czego przyczynił się wzrost zamożności społeczeństwa i nie zawsze legalne działania producentów samochodów osobowych. W 2017 roku oddano do użytku zmodernizowaną atrakcję. Był to zarówno element realizacji polityki zrównoważonego transportu publicznego, jak i inwestycja w atrakcję turystyczną Rio de Janeiro – specjalnie zamówiono wagony na wzór tych sprzed połowy wieku.

Na zdjęciu: mural inaugurujący otwarcie linii tramwajowej w dzielnicy Santa Teresa, źródło: <https://www.shutterstock.com/pl/image-photo/rio-de-janeiro-brazil-february-19-380324674>

„Meeting of favela” (czyli „Spotkanie faweli”) to festiwal sztuki ulicy organizowany corocznie w Rio de Janeiro począwszy od 2006 roku, na przełomie listopada i grudnia. Obecnie przyciąga on nie tylko twórców z Brazylii, coraz częściej uczestniczy w nim także wielu artystów z innych krajów – szczególnie z Europy, Ameryki Południowej i Północnej. Organizatorzy starają się, by było to wydarzenie włączające lokalną społeczność – w szczególności mieszkańców faweli, dlatego oprócz wspólnego malowania ogromnego muru, odbywają się warsztaty plastyczne i muzyczne dla dzieci i młodzieży, a także spotkania aktywizujące mieszkańców do zmiany warunków zamieszkania i przestrzeni, w której żyją (źródło: <https://www.meetingofavela.org/sobre>).

Na zdjęciu: mur pomalowany graffiti w ramach festiwalu Meeting of Favela, źródło: zdjęcie autorstwa Marcelo Melo, link: <https://www.flickr.com/photos/babs2122/31642681044/>

Cantagalo to jedna z faweli usytuowana na wzgórzu Rio de Janeiro, nieopodal słynnych plaż Ipanema i Copacabana, a zatem mająca potencjał do przyciągania odwiedzających i turystów. Museu de Favela, „Muzeum faweli” to inicjatywa, której celem jest stworzenie w faweli, zamieszkałej przez ok. 20 tysięcy osób, muzeum na świeżym powietrzu. Mieszkańcy Cantagalo byli inicjatorami tego przedsięwzięcia, ponadto uczestniczyli na każdym etapie jego realizacji. Wraz z lokalnymi artystami pomalowali znajdujące się wzdłuż kilku ulic mury i około 20 domów. Jak sami podkreślają, chcieli w ten sposób podkreślić historię swojej dzielnicy, jak i kulturę i tradycję Brazylii, zachęcić zarówno cudzoziemców, jak i Brazylijczyków do odwiedzania Cantagalo (źródło:<https://www.trainingaid.org/news/community-tourism-project-success-factors-museu-de-favela-muf-case-study>).

Na zdjęciu: budynki faweli pomalowanie w ramach projektu Museu de Favela, źródło: zdjęcie autorstwa Bart's Dad, link: <https://www.flickr.com/photos/29712319@N02/8653138882/in/photostream/>

© Bernardo Boclin

Favela painting to inicjatywa zapoczątkowana w 2005 roku przez dwóch artystów: Jeroena Koolhaasa oraz Dre Urhahna, którzy wraz z lokalną społecznością pomalowali domy w jednej z faweli Rio de Janeiro. Obecnie projekt jest kontynuowany w różnych krajach świata w ramach fundacji o nazwie Favela Painting. Celem tych oddolnych inicjatyw artystycznych jest pobudzenie społeczności defaworyzowanych do współtworzenia czy współkształtowania otoczenia, w którym żyją. W ten sposób zmieniają wizerunek nie tylko tego miejsca, ale także swój własny, dekonstruując stereotypy i przyciągając pozytywną zmianę, która w konsekwencji przekłada się na poprawę jakości życia w wielu obszarach (źródło: <https://favelapainting.com/>).

Na zdjęciu: budynki faweli pomalowane w ramach projektu Favela Painting, źródło: zdjęcie autorstwa Bernardo Boclin, link: <https://www.flickr.com/photos/beboclin/7090275463>

Kolorowe graffiti przedstawiające wizerunki ludów tubylczych Amazonii (ul. Narutowicza 25) zostało namalowane przez słynnego brazylijskiego „grafiteiro” tworzącego pod pseudonimem Nunca. W swoich pracach konfrontuje on problemy społeczno-ekonomiczne współczesnej Brazylii z trudną przeszłością. Bywa oskarżany o zdradę swoich korzeni, ponieważ podejmuje trudne dla swoich rodaków tematy, takie jak kanibalizm, niekontrolowane wydobywanie surowców mineralnych, nielegalna wycinka lasów Amazonii, czy destrukcja lokalnej kultury przez postępujące procesy globalizacji. Z uwagi na te kontrowersje, prace Nunci są bardziej szanowane za granicą niż w Brazylii, choć przedstawia on w swoich pracach diagnozę współczesnej Brazylii.

Na zdjęciu: mural autorstwa brazylijskiego graficjarza używającego pseudonimu Nunca, źródło: zdjęcie autorstwa Piotra Chmielewskiego

Ogromne 20-metrowe malowidło (ul. Roosevelta 5), nieposiadające żadnego tytułu, wykonali w 2012 roku bracia Gustavo i Otávio Pandolfo pochodzący z São Paulo, znani jako OSGEMEOS, a do współpracy zaprosili hiszpańskiego artystę Aryza. Są oni uważani za czołowych twórców w środowisku street artowym, a gigantyczny, kolorowy obraz jest połączeniem charakterystycznych stylów tych artystów. W swoich muralach bracia OSGEMEOS wykorzystują motyw żółtych postaci o wielkich głowach, takich jak ta znajdująca się na spektakularnym malowidle. W pracach Aryza przeważają najróżniejsze dziwne potwory czy zombie, podobne do szkieletu kobiety na łódzkim muralu. Dzięki temu interesujący się street artem widz bezbłędnie rozpozna twórców tego muralu, co czyni z Łodzi muralopolis na miarę innych miast promujących sztukę ulicy (źródło: <https://www.urbanforms.org/fundacja/artystci/os-gemeos/>).

Na zdjęciu: 20-metrowy mural brazylijskich artystów OSGEMEOS i Aryza z Hiszpanii, źródło: zdjęcie autorstwa Piotra Chmielewskiego

Rozwój sztuki ulicy w Rio de Janeiro jest wspierany przez władze miasta, które finansują działalność grup artystów w różnych jego częściach. Murale powstają zarówno w dzielnicach zamieszkałych przez przedstawicieli klasy średniej, jak i w licznych fawelach. Jedną z dzielnic, w których toczy się ożywione życie kulturalne jest położona blisko centrum Lapa. Od początku lat 50. XX wieku, jest to miejsce słynące z licznych barów, restauracji, kawiarni i organizowanych w nich wydarzeń o charakterze artystycznym. To tutaj znajduje się najwięcej najciekawszych murali w całym mieście, przede wszystkim wokół słynnych schodów Selarón wykonanych z ręcznie malowanych płytek i zabytkowego wiaduktu tramwajowego (źródło: <https://velvetescape.com/street-art-in-rio-de-janeiro/>).

Na zdjęciu: jeden z murali w dzielnicy Lapa, źródło: <https://www.shutterstock.com/pl/image-photo/rio-de-janeiro-brazil-25-july-309016772>

„Martwa natura” (al. Politechniki 16) to mural wykonany przez hiszpańskiego artystę Aryza w 2012 roku. Jest to malowidło na bazie już istniejącej reklamy ściennej Łódzkich Zakładów Radiowych Fonica (od lat 50. do lat 80. powstało w Łodzi łącznie około 150 murali będących quasi-reklamami ówczesnych instytucji czy zakładów przemysłowych), która stanowi tło nowego muralu. Oba malowidła – reklama z okresu PRL-u będąca tapetą i wazon z kwiatami namalowany przez Aryza, koegzystują ze sobą, choć w sensie historycznym i formalno-treściowym ich nie łączy. Artysta, dzięki zachowanej formie i dobranej kolorystyce, zdołał przekształcić stary mural w nowe dzieło (źródło: <https://www.urbanforms.org/fundacja/artystyci/aryz/>).

Na zdjęciu po lewej: mural pt. „Martwa Natura” hiszpańskiego artysty Aryza, źródło: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Mural_of_Aryz_on_old_mural,_Łódź_16_Politechniki_Av..jpg

Na zdjęciu po prawej: niewyraźna reklama Łódzkich Zakładów Radiowych Fonica z okresu PRL-u, źródło: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/65/Old_mural%2C_Politechniki_Av._16.jpg